

การจัดกระบวนการเรียนรู้แนวพุทธสำหรับเด็กปฐมวัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาเกี่ยวกับ การจัดกระบวนการเรียนรู้แนวพุทธสำหรับเด็กปฐมวัยในโรงเรียน อำเภอดงตาล จังหวัดนครสวรรค์ซึ่งได้กล่าวถึง การจัดกระบวนการเรียนรู้แนวพุทธศาสนาสำหรับเด็กปฐมวัย ตลอดถึงเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง มีรายละเอียดการศึกษาดังต่อไปนี้

๓.๑ แนวคิดการจัดกระบวนการเรียนรู้แนวพุทธ

พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญต่อการเรียนรู้ของมนุษย์ โดยมีแนวคิดที่ว่ามนุษย์จะ เป็นผู้ประเสริฐหรือเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ด้วยการฝึกฝนเป็นการฝึกฝนพัฒนาตนจนประสบผลสำเร็จไปตามสติปัญญาและความพร้อมของแต่ละบุคคลการฝึกฝนหรือการเรียนรู้ จึงเป็นกระบวนการที่สำคัญต่อการดำรงชีวิต เพราะมนุษย์ต้องติดต่อกับสิ่งแวดล้อม ต่าง ๆ หรือเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับโลกในฐานะปัจเจกบุคคลและการอยู่ร่วมกันในสังคม ดังนั้น มนุษย์จึงต้องมีการปรับตัวและพัฒนาตนเองตามสภาพแวดล้อม เพื่อการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันได้อย่างปกติสุข^๑

๓.๑.๑ ความหมายและความสำคัญของการเรียนรู้

บุคคลสำคัญทางพระพุทธศาสนาและนักการศึกษาแนวพุทธได้ให้ความหมายของ การเรียนรู้ไว้ดังนี้

พระราชวรมนี (ประยุทธ์ ปยุตโต) ได้กล่าวถึงความหมายของการเรียนรู้ไว้ในหนังสือปรัชญาการศึกษาไทยว่า "การเรียนรู้" หมายความว่า "การศึกษา (สิกขา) ก็คือการพัฒนาชีวิตที่ดี (มรรค=พรหมจริยะ) ซึ่งมีปัญญาเป็นแกนนำ เริ่มด้วยใช้ปัญญาพัฒนาชีวิต ไปจนถึง ชีวิตที่เป็นอยู่ด้วยปัญญา"^๒

พุทธทาสภิกขุ ได้กล่าวถึง คำว่า "ศึกษา" หมายความว่า ศึกษาในภาษาไทยอาจจะแคบไป ภาษาบาลีว่า สิกขา ในภาษาสันสกฤต เรียกว่า ศิกษา คำ ๓ คำนี้ แม้จะแตกต่างกันโดยชื่อหรือโดยพยัญชนะแต่ก็เป็นคำ คำเดียวกัน สิกขา ในภาษาบาลี หมายถึง การประพฤติปฏิบัติ การทำเพื่อให้ดับทุกข์ โดยสิ้นเชิง รวมถึงความรู้ด้วย เพราะฉะนั้นความรู้กับการปฏิบัติต้องไปด้วยกัน ไม่แยกกัน^๓

ประเวศ วะสี ได้กล่าวถึงการเรียนรู้ไว้ว่า การเรียนรู้หรือหลักปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา นั้นเรียกว่า สิกขา หรือ ศิกษา วิถีชีวิต คือการศึกษา วิถีชีวิตที่ดีประกอบด้วยระบบการอยู่ร่วมกันที่ดี

^๑อง. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๖๒/๒๒๗.

^๒พระราชวรมนี (ประยุทธ์ ปยุตโต), ปรัชญาการศึกษาไทย ฉบับแก้ไขรวบรวมใหม่, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๒๘), หน้า ๔๘.

^๓พุทธทาสภิกขุ, การศึกษาคืออะไร, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมบูชา, ม.ป.ป.), หน้า อ้างใน พระเจ้าตฤงค์ อาจารย์สุโธ (ชูศรี), 'หารปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศน์ทางปรัชญาการศึกษาไทย ใน ทัศน์ของพุทธทาสภิกขุ เพื่อการพัฒนามนุษย์อย่างยั่งยืน', ใน พระพุทธศาสนากับการฟื้นตัวจากวิกฤตการณ์โลก รวมบทความประชุมวิชาการทางพระพุทธศาสนาชาติ ครั้งที่ ๗ เนื่องในวันวิสาขบูชา วันสำคัญสากลของโลก, รวบรวมและจัดพิมพ์โดยสมาคมสภาสกลวันวิสาขบูชาโลก และสมาคมมหาวิทยาลัย พระพุทธศาสนาแห่งชาติ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ๒๑ เซ็นจูรี่ จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๑๓๐.

คือ ศิล หมายถึง การอยู่ร่วมกันด้วยความปกติ ระบบการอยู่ร่วมกันของชีวิตควรจะต้องประกอบด้วย การพัฒนา จิตและพัฒนาปัญญาให้อย่างยิ่ง ๆ ขึ้นไปด้วย ทำให้ระบบการอยู่ร่วมกันดียิ่ง ๆ ขึ้น ศิลสิกขา จิตตสิกขา และปัญญาสิกขา ที่เรียกว่าการศึกษาทั้ง ๓ หรือไตรสิกขานั้น เพราะเป็นวิถี ชีวิตทั้งหมด วิถีชีวิตทั้งหมดคือการศึกษา^๔

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงความหมายของ "การเรียนรู้" ไว้ว่า เดิมเรามีแต่คำว่า เรียน เวลาเมื่อพูดถึงคำว่า เรียนรู้ ในฐานะวิทยาการต่าง ๆ เรามัก นิยมตามแนวคิดตะวันตก เราก็เทียบกับศัพท์ภาษาอังกฤษว่า learning แต่เดิมเรา แปลว่าเรียน การศึกษาก็เท่ากับคำว่า เรียน เท่านั้น เพราะคำว่า เรียน เป็นคำไทย

ส่วนคำว่า ศึกษา เป็นคำที่มาจากภาษาสันสกฤต คือ ศิกษา และตรงกับภาษาบาลีว่า สิกขาการเรียนรู้ต้องมีรู้เป็นแกน และไม่ใช่ว่ารู้อย่างเดียว แต่เรียนเท่ากับรู้ หมายความว่า เรียน คือ รู้ แล้วเกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น ในความหมายนี้เรียนก็มาตรงกับ คำว่า พัฒนา ด้วย แต่คำว่า เรียน ตัวศัพท์แท้ก็คือ ศิกษา^๕

สุนน อมรวิวัฒน์ ได้กล่าวถึงการเรียนรู้ไว้ว่า "การเรียนรู้ เป็นกระบวนการของผู้เรียนที่ประกอบด้วยองค์ความรู้คือปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ ที่นำไปสู่ ความเจริญงอกงามของสติปัญญา"^๖

ความหมายคำว่า เรียนรู้ เรียน สิกขา ศิกษา และพัฒนา จึงเป็นคำที่ใช้แทนกันได้ โดยที่พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับ สิกขา แปลว่า ธรรมชาติด้าน บุคคลพึงศึกษา ปฏิบัติอันบุคคลพึงศึกษา การพัฒนา การฝึก ฝึกปรี้อ ฝึกอบรม^๗

ปฏิบัติอันบุคคลพึงศึกษานี้ ตามแนวคิดของพระพุทธศาสนามุ่งเน้นไปที่ข้อ ประพฤติ ปฏิบัติ ๓ อย่าง คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขาหรือเรียกว่า ไตรสิกขา ซึ่งสาระของไตรสิกขา ก็คือ การฝึกฝนอบรมตนเพื่อความถึงพร้อมแห่งธรรมที่เป็น กุศลเพื่อการดำรงอยู่ด้วยดีหรือความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมไม่ว่าจะเป็นวัตถุหรือสังคมด้วยกาย วาจา ใจ (อธิศีลสิกขา) การฝึกฝนคุณภาพจิตใจให้,เกิดความตั้งมั่น แน่วแน่ ไม่ฟุ้งซ่าน รวมถึง การฝึกฝนจิตให้มีคุณธรรม ส่งเสริมต่อการดำรงชีวิตที่ดำรงและการฝึกฝน อบรมด้านปัญญา (อธิจิตตสิกขา) และการฝึกฝนปัญญาให้รู้เท่าทันสิ่งทั้งปวงตามธรรมชาติ (อธิปัญญาสิกขา) ได้แก่อายตนะภายในกับอายตนะ ภายนอก ดังนี้

^๔ นายแพทย์ประเวศ วะสี, "พุทธธรรมกับอุดมการณ์สำหรับศตวรรษที่ ๒๑", ใน **พุทธธรรมกับอุดมการณ์สำหรับศตวรรษที่๒๑: ปาฐกถาครบรอบ๖๐ ปีพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๒): ๑๑๕-๑๑๖.

^๕ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), "กระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคนสู่ประชาธิปไตย", ใน **สาระความรู้ที่ได้จากการสัมมนาทางวิชาการเพื่อนำเสนอผลการวิจัย/ผลงานทางวิชาการเกี่ยวกับเรื่อง กระบวนการเรียนรู้, รวบรวมและจัดพิมพ์โดยกรมวิชาการ**, (กรุงเทพมหานคร : องค์การค่าของคุรุสภา, ๒๕๔๔), หน้า ๓๖-๓๗.

^๖ สุนน อมรวิวัฒน์, "แนวคิดเกี่ยวกับการบูรณาการการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม", ใน **วิธีการเรียนรู้ของคนไทย : ประมวลสาระจากการประชุมและรวมข้อเขียนจากนักคิด**, รวบรวมและ จัดพิมพ์โดยสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, (กรุงเทพมหานคร : โครงการวิธีการเรียนรู้ของคนไทย, ๒๕๔๖): ๕๘.

^๗ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์บริษัทพลธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๖๐๓.

๑. จักขุ (ตา) กับรูป (รูป)
๒. โสตะ (หู) กับ สัททะ (เสียง)
๓. ฆานะ (จมูก) กับ คันธะ (กลิ่น)
๔. ชิวหา (ลิ้น) กับ รส (รส)
๕. กาย (กาย) กับ โผฏฐัพพะ (สิ่งที่ถูกต้องกาย)
๖. มโน (ใจ) กับ ธรรมารมณ์ (สิ่งที่ใจนึกคิด)^๘

พระพุทธศาสนามีจุดหมายของการเรียนรู้สูงสุดที่ปัญญา กล่าวคือ ปัญญาที่รู้เท่าทัน สิ่งทั้งปวงตามธรรมชาติ ดังนั้นมนุษย์จึงต้องเรียนรู้ที่จะฝึกฝนควบคุมตนให้รู้เท่าทัน เมื่อตาเห็นรูป จมูกได้กลิ่น หูได้ยินเสียง ลิ้นลิ้มรส กายสัมผัสส จ्ञรับรู้อารมณ์ ตีตาม แก้ปัญหาในชีวิตและดับทุกข์ได้ ดังที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลเมื่อยังไม่รู้ยังไม่กำหนดรู้ ไม่คลายกำหนด ไม่ละจักขุ เป็นผู้ไม่ควรเพื่อความสิ้นทุกข์...โสตะ ฯลฯ ฆานะ ฯลฯ ชิวหา ฯลฯ กาย ฯลฯ บุคคลเมื่อ ยังไม่รู้ยังไม่กำหนดรู้ ไม่คลายกำหนด ไม่ละมโน เป็นผู้ไม่ควรเพื่อความสิ้นทุกข์

ภิกษุทั้งหลาย ส่วนบุคคลเมื่อรู้ยิ่ง กำหนดรู้ คลายกำหนด ละจักขุได้ เป็นผู้ควรเพื่อความสิ้นทุกข์ ฯลฯ ชิวหา ฯลฯ กาย ฯลฯ บุคคลเมื่อรู้ยิ่ง กำหนดรู้ คลายกำหนด ละมโนได้ เป็นผู้ควรเพื่อความสิ้นทุกข์^๙

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลเมื่อยังไม่รู้ยังไม่กำหนดรู้ ไม่คลายกำหนด ไม่ละรูป เป็นผู้ไม่ควรเพื่อความสิ้นทุกข์...สัททะ ฯลฯ คันธะ...รส...โผฏฐัพพะ... ฯลฯ บุคคลเมื่อยังไม่รู้ยังไม่กำหนดรู้ ไม่คลายกำหนด ไม่ละธรรมารมณ์ เป็นผู้ไม่ควรเพื่อความสิ้นทุกข์

ภิกษุทั้งหลาย ส่วนบุคคลเมื่อรู้ยิ่ง กำหนดรู้ คลายกำหนด ละรูปได้ เป็นผู้ควรเพื่อความสิ้นทุกข์...สัททะ ฯลฯ คันธะ...รส...โผฏฐัพพะ... ฯลฯ บุคคลเมื่อรู้ยิ่ง กำหนดรู้ คลายกำหนด ละธรรมารมณ์ได้ เป็นผู้ควรเพื่อความสิ้นทุกข์^{๑๐}

จากบทความ การเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา จึงหมายถึง กระบวนการฝึกฝนพัฒนาตนด้วยอายตนะภายในตัวมนุษย์หรืออินทรีย์ ๖ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ สัมพันธ์กับอายตนะภายนอกหรืออารมณ์ ๖ ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ (สิ่งที่ถูกต้องกาย) ธรรมารมณ์ (อารมณ์ที่เกิดกับใจ) ด้วยการประพฤติปฏิบัติ ตามกระบวนการของไตรสิกขา ได้แก่ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา ซึ่งเป็น กระบวนการเรียนรู้ที่ทำให้มนุษย์เกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเจริญงอกงามของชีวิตมนุษย์ทั้งหมด

^๘ ดูรายละเอียดใน งบ..ติ. (ไทย) ๒๐/๘๒/๓๐๘-๓๐๙, ๘(๕/๓๑๐-๓๑๑).

^๙ ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๑๑๑/๑๒๕.

^{๑๐} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๑๑๒/๑๒๕.

๓.๑.๒ กระบวนการของการเรียนรู้

การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่สำคัญของชีวิต เมื่อยังมีชีวิตอยู่ก็ต้องมีการเรียนรู้ที่จะปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม เพราะมนุษย์จะมีการเรียนรู้ตลอดเวลา และการเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยการรับรู้ ของร่างกายและจิตใจ ด้วยเหตุนี้พระพุทธศาสนาจึงให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ของ มนุษย์ โดยมีแนวคิดที่ว่า มนุษย์ประกอบขึ้นด้วยรูปขันธ์ (ร่างกาย) ได้แก่ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม และธาตุไฟ หรือธาตุ ๔ และนามขันธ์ (จิตใจ) ได้แก่ เวทนา (ความรู้สึก) สัญญา (ความจำ) สังขาร (การคิด) และวิญญาณ (จิตใจ) ทั้งรูปขันธ์ (ร่างกาย) และนามขันธ์ (จิตใจ) ประกอบเข้าเป็นชีวิตและอิงอาศัยซึ่งกันและกัน ร่างกายต้องอาศัยจิตใจจึงจะแสดงพฤติกรรม ต่าง ๆ ได้ และจิตใจต้องอาศัยร่างกายคอยรับรู้ อารมณ์ภายนอก หรือกล่าวได้ว่ามนุษย์เป็นผู้ รับรู้อารมณ์โลก ส่วนโลกเป็นสิ่งที่ถูกรู้ ดังพุทธพจน์ที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า^{๑๑}

จักขุ รูป จักขุวิญญาณ ธรรมที่พึงรู้แจ้งทางจักขุวิญญาณมีอยู่ในที่ใด โลกหรือการบัญญัติว่าโลกก็มีอยู่ในที่นั้น ฯลฯ

ชีวหา ฯลฯ มโน ธรรมารมณ์ มโนวิญญาณ ธรรมที่พึงรู้แจ้งทางมโนวิญญาณมีอยู่ ในที่ใด โลกหรือการบัญญัติว่าโลกก็มีอยู่ในที่นั้น

ส่วนจักขุ รูป จักขุวิญญาณ ธรรมที่พึงรู้แจ้งทางจักขุวิญญาณไม่มีในที่ใด โลกหรือการบัญญัติว่าโลกก็ไม่มีในที่นั้น ฯลฯ

ชีวหา ฯลฯ มโน ธรรมารมณ์ มโนวิญญาณ ธรรมที่พึงรู้แจ้งทางมโนวิญญาณไม่มี ในที่ใด โลกหรือการบัญญัติว่าโลกก็ไม่มีในที่นั้น^{๑๒}

จากพุทธพจน์นี้ คำว่าโลกตามแนวคิดของพระพุทธศาสนาก็คือ อายตนะภายใน หรืออินทรีย์ ๖ ได้แก่ จักขุ (ตา) โสตร (หู) ฆานะ (จมูก) ชิวหา (ลิ้น) กาย (กาย) และมโน (ใจ) กับอายตนะภายนอกหรืออารมณ์ ๖ ได้แก่ รูป (รูป) สัทตะ (เสียง) คันธะ (กลิ่น) รส (รส) โผฏฐัพพะ (สิ่งที่ต้องกาย) ธรรมารมณ์ (อารมณ์ที่เกิดกับใจ) เมื่ออายตนะภายในกระทบกับ อายตนะภายนอกจะเกิดเป็นความรู้เฉพาะด้านของแต่ละอายตนะขึ้น หรือเรียกว่า วิญญาณ แปลว่า ความรู้ที่เกิดขึ้นเมื่ออายตนะภายในกับอายตนะภายนอกกระทบกัน เช่น ตากระทบวัตถุ สิ่งหนึ่งเกิดการเห็นขึ้น เรียกว่า เกิดวิญญาณทางตา แสดงให้เห็นเป็นแผนภาพได้ดังนี้

แผนภาพที่ ๓.๑ แสดงความรู้เฉพาะด้านของแต่ละอายตนะ^{๑๓}

^{๑๑} อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๒๒๘/๒๒๐.

^{๑๒} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๖๘/๕๘.

จากแผนภาพ ๓.๑ ตั้งแต่ตากระทบรูปจนถึงกายกระทบโณภูัพพะ เป็นการ กระทบกันทางวัตถุ สามารถเข้าใจได้ง่าย ส่วนใจกระทบธรรมารมณนั้น ใจเป็นสิ่งที่รับรู้เช่นกัน ยกตัวอย่าง เช่น ในบางขณะเราไม่ได้สัมผัสสิ่งใดจากภายนอกเลย ไม่ว่าทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ภาพของผู้หญิงคนนั้น มาจากความจำ สิ่งที่ใจรับรู้ ดังกล่าว เรียกว่า ธรรมารมณซึ่งสิ่งที่รับรู้ด้วยใจในเรื่องต่างๆ เกิดขึ้นเสมอๆ ในชีวิตประจำวัน ของมนุษย์ และทำให้คิดปรุงแต่งได้มากมาย ดังนั้น การรับรู้จะเกิดขึ้นได้จะต้องมีองค์ประกอบทั้ง ๓ อย่าง คือ ๑. อายตนะภายใน คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ๒. อายตนะภายนอก คือ รูป เสียง กลิ่น รส โณภูัพพะ (สิ่งที่ถูกต้องกาย) ธรรมารมณ (อารมณ์ที่เกิดขึ้นกับใจ) ๓. วิญญาณ คือ ความรู้สึกที่เกิดขึ้นเมื่ออายตนะภายในกับอายตนะภายนอกกระทบกัน^{๑๔}

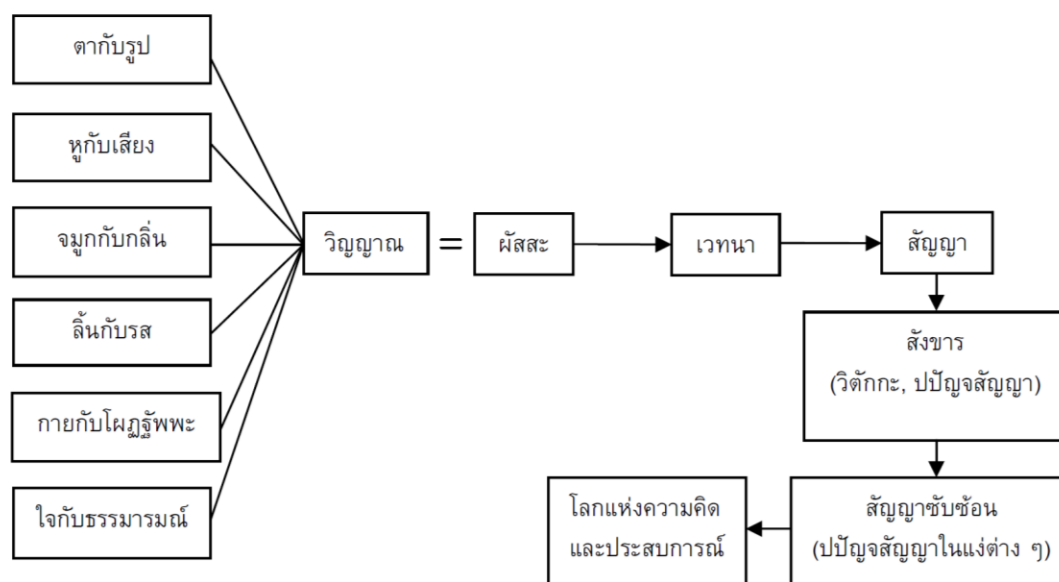
องค์ประกอบทั้งสามเข้าถึงกันจึงเกิดเป็นผัสสะ แปลว่า ว่า การกระทบ ซึ่งเป็นขั้นตอนสำคัญหรือจุดเริ่มต้นของการรับรู้และการเรียนรู้ ถ้าไม่มีผัสสะ การรับรู้และการเรียนรู้จะเกิดขึ้นไม่ได้ หมายความว่า เมื่อผัสสะเกิดขึ้น กระบวนการก็ดำเนินต่อไป คือ จากผัสสะนำไปสู่เวทนา เวทนาหมายถึงความรู้สึกที่มีต่ออารมณ์ที่รับรู้ได้ ได้แก่ ความรู้สึกสุขสบาย (สุขเวทนา) ความรู้สึกไม่สบาย (ทุกขเวทนา) หรือความรู้สึกไม่ทุกข์ไม่สุข (อทุกขมสุขเวทนา)^{๑๕}

กล่าวคือ ถ้าสุขสบายหรือชอบใจก็ตื่นบรรณา (ตื่นหา) ถ้าไม่สบาย หรือไม่ชอบใจก็อยากให้พ้นจากสภาพนั้น ๆ (วิเวกตื่นหา) ซึ่งความสุขสบายหรือความไม่สุข สบายจากเหตุการณ์ต่าง ๆ อันเป็นประสบการณ์แต่ละอย่างที่ผ่านมาจิตจะจำไว้ (สัญญา) เช่น เมื่อเด็กเห็นเตารีดที่กำลังร้อนอยู่ ครั้งแรกที่เห็นยังไม่รู้ว่าเป็นอะไร เมื่อเอามือไปจับ (ผัสสะ) เกิดการรับรู้เป็นทุกขเวทนาขึ้นคือรู้สึกทุกข์เพราะความร้อน แล้วจิตเอาไปจำไว้ว่าถ้าจับเตารีดจะ มีความทุกข์ เมื่อเด็กเห็นเตารีดอีกก็จะไม่จับเพราะรู้ว่าร้อน การรู้นี้มาจากความจำ และการที่ เอามือไปจับหรือไม่จับนั้นต้องผ่านความคิดและเจตจำนงหรือความจงใจ เจตจำนงนี้ขึ้นอยู่กับ เวทนาและสัญญา กล่าวคือ ก่อนที่จะรู้ว่าเตารีดร้อนเด็กต้องการจับ หลังจากรู้ว่าเตารีดร้อนและ เมื่อเห็นอีกก็จำได้ จึงไม่ต้องการจับ การต้องการหรือไม่ต้องการนั้นเกิดจากการคิดปรุงแต่ง (สังขาร) ซึ่งสามารถแสดงให้เห็นเป็นแผนภาพกระบวนการของการรับรู้ได้ดังนี้

^{๑๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๓๕-๓๖.

^{๑๔} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๐๔/๒๐๓.

^{๑๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๖๖, ๓๕๓/๓๗๓, ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๒๗๐/๓๐๓, อง.ฉก.ก. (ไทย) ๒๒/

แผนภาพที่ ๓.๒ แสดงกระบวนการของการรับรู้ในพระพุทธศาสนา

จากแผนภาพที่ ๓.๒ เมื่ออายตนะภายในกระทบกับอายตนะภายนอก ตากับรูป เป็นต้น จนถึงเวทนา จะเป็นการรับรู้บริสุทธิ์ตามธรรมชาติหรือกระบวนการรับรู้แบบวิวิธ^{๑๖}

เวทนาเป็นเพียงองค์ประกอบที่ทำให้การรับรู้ถูกต้องสมบูรณ์ จึงเป็นส่วนประกอบที่สำคัญ โดยทำหน้าที่บอกให้รู้ว่าอะไรเป็นอันตรายแก่ชีวิต (เช่น เด็กเตารีด แล้วยร้อน) ควรหลีกเลี่ยง หรือสิ่งใดที่เกื้อหนุนแก่ชีวิต ควรนำมาใช้ประโยชน์ เวทนาจึงช่วยให้ กระบวนการเรียนรู้ดำเนินต่อไป สามารถสร้างความรู้ความเข้าใจที่ครบถ้วนสมบูรณ์^{๑๗}

หลักการของกระบวนการรับรู้บริสุทธิ์ การรับรู้เกิดขึ้นจากอายตนะแล้วเสร็จสิ้นที่ผัสสะ กล่าวคือ มีแต่องค์ธรรมที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ ยังไม่มีการคิดพิจารณาวิเคราะห์ตัดสินใด ๆ ยังไม่มีสัตว์ บุคคล ตัวตน เข้ามาเกี่ยวข้อง จากเวทนา สัญญา สังขาร เป็นกระบวนการรับรู้แบบ เสพสเวยโลกหรือ กระบวนการรับรู้แบบสังสารวัฏ^{๑๘}

คือ มีความรู้สึกต่อสิ่งที่ตนรับรู้เป็น ความรู้สึกชอบ ไม่ชอบ (เวทนา) และมีการจำได้ว่าสิ่งนั้นคืออะไร (สัญญา) เมื่อเกิดการจำได้ก็ มีการคิดปรุงแต่งให้เป็นไปตามที่ตนต้องการ (สังขาร) ด้วยแรงผลักดันของ ตัณหา มานะ ทิฐิทำให้มองไม่เห็นสิ่งทั้งปวงตามความเป็นจริง ติดอยู่ในทุกข์และไม่สามารถข้ามพ้นความทุกข์ไปได้^{๑๙}

เมื่อมนุษย์คิดอะไรจะแสดงพฤติกรรมออกมา การรับรู้ของมนุษย์จะ เป็นไปตามความเป็นจริงหรือคลาดเคลื่อนไปจากความเป็นจริงขึ้นอยู่กับเวทนา เช่นเดียวกัน อายตนะย่อมมีความสำคัญ เพราะเป็นตัวทำให้เวทนาเกิดขึ้น กระบวนการรับรู้ดังกล่าว อายตนะจึงเป็นกระบวนการที่ทำหน้าที่ ๒ ประการ คือ

^{๑๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๓๘.

^{๑๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๗.

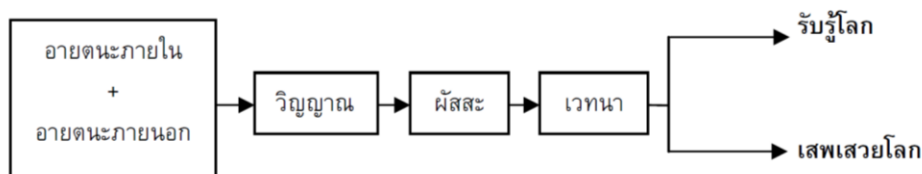
^{๑๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๙.

^{๑๙} ดูรายละเอียดใน ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๕๑/๔๑๒-๔๑๘.

๑. เป็นช่องทางรับรู้โลก กล่าวคือ เป็นสิ่งทำให้มนุษย์ได้รับข้อมูล แหล่งความรู้ ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นที่ช่วยให้มนุษย์รับรู้กับโลกได้อย่างถูกต้อง ทำให้มีชีวิตอย่างเป็นสุข

๒. เป็นช่องทางเสพเสวยโลก หรือเป็นช่องทางที่มนุษย์รับอารมณ์ต่างๆ กล่าวคือ มีความรู้สึกต่อสิ่งที่ตนรับรู้ ด้วยการดู การฟัง การดม การลิ้มรส การสัมผัสสิ่งต่าง ๆ ความ สนุกสนาน รื่นเริง ความเสียใจ ความหดหู่ท้อแท้ใจ และจินตนา^{๒๐}

แสดงให้เห็นเป็นแผนภาพการทำหน้าที่ของอายตนะได้ดังนี้

แผนภาพที่ ๓.๓ แสดงการทำหน้าที่ของอายตนะ

สรุปได้ว่า กระบวนการเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้ต้องมีการรับรู้ ซึ่งการรับรู้เกิดจากองค์ประกอบ คือ อายตนะภายในกระทบกับอายตนะภายนอก เกิดเป็นวิญญาณหรือเกิดเป็น ความรู้แจ้งอารมณ์ในแต่ละอายตนะ เมื่อองค์ประกอบดังกล่าวเข้ามาพร้อมกันจะเกิดเป็น ผัสสะหรือการรับรู้ ผัสสะจึงเป็นจุดเริ่มต้นของการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนา เมื่อเกิดผัสสะแล้ว เวทนาจะเกิดขึ้นตามมา ถ้าจิตไม่มีกิเลสจะเป็นการรับรู้โลกตามธรรมชาติ คือ การรับรู้สิ่งทั้งหลายที่ปรากฏกับจิตตรงตามความเป็นจริง แต่ถ้าจิตประกอบด้วย ตัณหา มานะ ทิฐิ สัญญาจะปรุงแต่งให้เป็นบุคคล ตัวตน เรา เขา สัญญาในขั้นนี้จะปัญจสัญญา เป็นสัญญาที่ เนื่องจากสังขารซึ่งปรุงแต่งภาพอารมณ์ให้ออกในแง่มุมต่าง ๆ มากมายทั้งที่เป็นกุศลและอกุศล ตามโลก ทำให้ไม่สามารถมองเห็นสิ่งทั้งหลายตรงตามความเป็นจริง ก่อให้เกิดปัญหามากมายในการดำรงชีวิต

๓.๑.๓ ประเภทของความรู้

กระบวนการของการรับรู้ เมื่อมนุษย์เกิดการรับรู้ จะเกิดการเรียนรู้หรือเกิด เป็นความรู้ขึ้นได้กล่าวถึงประเภทของความรู้ในพระพุทธศาสนา พบว่ามีการแบ่งประเภท ของความรู้ออกไปต่าง ๆ กันตามเหตุและผลแห่งธรรมนั้นเพื่อให้ครอบคลุมหลักธรรม ในพระพุทธศาสนา ในที่นี้จึงแบ่งประเภทของความรู้ตามพัฒนาการทางปัญญาภายใน ขอบเขตของการรับรู้และการเรียนรู้ ดังนี้

๑. ความรู้ระดับวิญญาณหรือการรับรู้ (consciousness) คือ ความรู้ที่เกิดขึ้น เมื่ออายตนะภายในของมนุษย์อันได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ กระทบอารมณ์หรือ อายตนะภายนอกได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ เช่น ตาเห็นรูป หูฟังเสียง จมูกดมกลิ่น ลิ้นได้รับรส การสัมผัสถูกต้องกับกายหรือวัตถุ และใจได้รับอารมณ์ เกิดเป็น ความรู้ขึ้น เรียกว่า วิญญาณ หมายถึงความรู้แจ้งอารมณ์ เช่น จักขุวิญญาณ คือการรู้แจ้ง ทางตา ความรู้ระดับวิญญาณมีลักษณะง่าย ๆ ไม่ซับซ้อน เพียงแต่ตาเห็นรูปก็รู้ว่าเป็นรูปนั้นๆ

^{๒๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า๓๘-๓๙.

๒. ความรู้ระดับสัญญา (perception) หมายถึง ความรู้ที่เกิดขึ้นเนื่องจาก ความรู้ระดับวิญญาณ กล่าวคือ การรู้ถึงคุณลักษณะต่าง ๆ ของอารมณ์หรือสิ่งเร้านั้น ๆ เช่น เมื่อตาเห็นรูป และเกิดเห็นว่าเป็นรูปแล้ว จะเกิดความรู้เกี่ยวกับคุณลักษณะและรายละเอียด ของรูปว่าเป็นรูปอะไร รูปใคร เป็นต้น ความรู้ดังกล่าวนี้เรียกว่า ความกำหนดได้หมายรู้ รวมทั้งความรู้ที่เกิดจากการกำหนดหมาย หรือหมายรู้แล้วเก็บบันทึกรวบรวมไว้เป็นวัตถุดิบ ของความคิดต่อ ๆ ไป ทำให้มีการรู้จัก จำได้รู้ เข้าใจ และคิดได้ยิ่งๆ ขึ้นไปโดยการเปรียบเทียบระหว่างประสบการณ์เดิมหรือความรู้เก่ากับความรู้ใหม่ ซึ่งเป็นความรู้ที่เกิดขึ้นเนื่องจากความรู้ระดับวิญญาณ กล่าวคือ เป็นการรู้ถึงคุณลักษณะต่าง ๆ ของอารมณ์ ความรู้ระดับสัญญานี้แบ่งได้เป็น ๖ ชนิดโดยถ่ายทอดเสียงที่ เก็บอยู่ในจิตออกมาเป็นเสียงได้ สิ่งที่เก็บอยู่ในจิตของเราไม่ว่าจะเป็นภาพต่าง ๆ กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ต่าง ๆ ก็เช่นเดียวกัน^{๒๑}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงสัญญาตามสภาพที่ปรุงแต่งว่ามี ๒ ระดับ ได้แก่

ก. สัญญาขั้นต้น ได้แก่ ความหมายรู้ลักษณะอาการตามสภาวะของสิ่งนั้น ๆ โดยตรง เช่น หมายรู้ว่า รูปร่างกลม แบน ยาว สั้น แข็ง อ่อน รสเปรี้ยว หวาน สีเขียว ขาว ดำ แดง

ข. สัญญาซ้อนเสริม ได้แก่ ความหมายรู้ไปตามความคิดปรุงแต่ง หรือตาม ความรู้ความเข้าใจในระดับต่าง ๆ เช่น หมายรู้ว่าไม่เที่ยง ว่าไม่ใช่ ตัวตน สวย น่าเกลียด น่าชัง ฯลฯ สัญญาซ้อนเสริมนี้แบ่งได้เป็น ๒ ชนิด คือ

๑) ปัญจสัญญา แปลว่า สัญญาที่เกิดจากความคิดปรุงแต่งที่เป็นอกุศล คือ สัญญาที่ประกอบด้วยกิเลสเครื่องเน้นซ้ำ คือ ตัณหา มานะ ทิฐิ ก่อให้เกิดโลภะ โทสะ โมหะ ทำให้ความรู้อืดไป เช่น หมายรู้ลักษณะอาการที่เราหวงแหนเป็นเจ้าของ หมายรู้ลักษณะ อาการหลงในอำนาจของตน หมายรู้ลักษณะอาการในผู้อื่นที่ตนเห็นว่าด้อยกว่า

๒) วิชาภาคิยสัญญา แปลว่า สัญญาที่เกิดจากความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง คือ สัญญาที่ช่วยส่งเสริมการพัฒนาปัญญาให้เจริญงอกงามในแนวทางของกุศลธรรม เช่น หมายรู้ลักษณะอาการซึ่งแสดงภาวะที่เป็นเหตุปัจจัย ภาวะที่ไม่เที่ยง ภาวะที่ไม่มีตัวตน^{๒๒}

๓. ความรู้ระดับทิฐิ (conception) หมายถึง ความเห็น ความเข้าใจโดยนัยเหตุผลที่เกิดจากการพิจารณาเปรียบเทียบแล้วสรุปลงเป็นข้อสรุปอย่างใดอย่างหนึ่ง ได้แก่ ทรรศนะ แนวคิด หรือทฤษฎีต่าง ๆ ที่เป็นไปตามกระบวนการแห่งเหตุผลมากหรือน้อย หรือไม่ ประกอบด้วยเหตุผลหรืออาจเป็นความรู้ที่เกิดจากภายนอก เช่นการได้ กลิ่น การลิ้มรส การเห็น การได้ยิน การสัมผัส ความรู้ในลักษณะนี้จึงมีลักษณะเป็นนามธรรมลึกซึ้งยิ่งกว่าความรู้ ระดับวิญญาณ และสัญญา เช่น เมื่อสาริบุตรปริพาชกได้ฟังธรรมที่พระอัสสชิแสดงว่า "ธรรมเหล่าใดเกิดแต่เหตุ พระตถาคตตรัสเหตุแห่งธรรมนั้น และความดับธรรมเหล่านั้น" เป็นเหตุให้สาริบุตรปริพาชกพิจารณาธรรมที่พระอัสสชิแสดง

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๙.

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๒-๔๓.

และสังเคราะห์ลงเป็นความคิดรวบยอดว่า ธรรมนั้นเป็นทางที่ทำให้พ้นจากความทุกข์ การรู้จักทางที่ทำให้พ้นจากความทุกข์ของ สารีบุตรปริพาชกจึงเป็นความรู้ระดับทฤษฎี^{๒๓}

ความเห็นความเข้าใจที่ผิดไปจากความเป็นจริง เป็นไปเพื่อสร้างกิเลส เรียกว่า มิจฉาทฤษฎี มี ๓ อย่าง คือ

- ๑) อภิริยาทฤษฎี แปลว่า ความเห็นว่าไม่เป็นอันทำ เห็นว่าการกระทำไม่มีผล
- ๒) อเหตุกทฤษฎี แปลว่า ความเห็นว่าไม่มีเหตุ เห็นว่าสิ่งทั้งหลายไม่มีเหตุปัจจัย
- ๓) นัตถิกทฤษฎี แปลว่า ความเห็นว่าไม่มี เห็นว่าไม่มีการกระทำหรือสภาวะที่จะกำหนดเอาเป็นหลักได้^{๒๔}

ส่วนความรู้ที่ตรงกับความเป็นจริง เช่น เห็นว่าทำดีมีผลดี ทำชั่วได้ผลชั่ว มารดา เป็นผู้มีคุณ เรียกว่า สัมมาทฤษฎี กล่าวถึงสัมมาทฤษฎีในกระบวนการเรียนรู้ตามแนว พระพุทธศาสนา หมายถึง ปัญญาอันเห็นชอบในอริยสัจ ๔^{๒๕}

๔. ความรู้ระดับญาณ (insight) เป็นความรู้ที่พัฒนามาจากความรู้ระดับทฤษฎี ซึ่ง ความรู้ระดับทฤษฎีเป็นความรู้ที่ยังคลุมเครือไม่แจ่มชัด แต่ความรู้ระดับญาณจะปรากฏแจ่มชัด ไม่ใช่รู้ส่วนใดส่วนหนึ่ง เป็นความรู้ที่สมบูรณ์ เป็นความหยั่งรู้ เป็นความรู้บริสุทธิ์ เป็นความรู้ ตรงตามสภาวะ หรือกล่าวได้ว่า ญาณคือความรู้บริสุทธิ์ที่สว่างแจ่มขึ้น มองเห็นตามสภาวะของ สิ่ง นั้น ๆ

ความรู้ระดับญาณเป็นความรู้ระดับสูงของมนุษย์ ความรู้ระดับญาณอาจเกิดขึ้นได้ หลายวิธี เช่น บุคคลที่มีปัญญาเพียงแต่ได้ฟังคำบางคำหรือประโยคบางประโยค หรือเห็น เหตุการณ์ที่สะท้อนใจบางอย่างก็อาจก่อให้เกิดญาณขึ้นมาได้ แต่สำหรับบุคคลทั่วไปญาณ สามารถเกิดขึ้นได้โดยการกระทำจิตให้สงบเป็นสมาธิ

ความรู้ระดับญาณจึงเป็นความรู้กระจ่างชัดและลึกซึ้งที่สุด เป็นผลสำเร็จทางปัญญาสูงสุดของมนุษย์ เท่าที่มนุษย์จะพัฒนาไปให้ถึงได้ ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากปุถุชนหรือ บุคคลธรรมดาทั่วไปสู่อริยบุคคล

ความรู้ระดับวิญญาน สัญญา ทฤษฎี และญาณ จึงมีความสัมพันธ์กัน โดยสัญญา เป็นความรู้ที่สืบเนื่องมาจากวิญญาน ทำให้มีการรู้จัก จำได้ เกิดเป็นการกำหนดหมาย ทฤษฎี เกิดจากสัญญาคือ เมื่อกำหนดหมายสิ่งต่าง ๆ ลงความเห็นสรุปเอาว่าเป็น อย่างนั้น ซึ่งสามารถนำมาใช้ให้สำเร็จประโยชน์ในกิจกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์^{๒๖}

ญาณทำให้เกิดทฤษฎีได้ ดังตัวอย่างเรื่องของพภพพรหมที่มีญาณระลึกชาติได้ยาวนาน ไม่มีที่สิ้นสุด มองเห็นสัตว์ทั้งหลายเกิดดับนับไม่ถ้วน แต่ตนเองคงอยู่อย่างเดิมตลอดจึงเกิดทฤษฎี หลงยึดว่า ภาวะแห่งพรหมนั้นคงอยู่ตลอดไป ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่ตาย ไม่เคลื่อนจากภพหนึ่งไปสู่ ภพอื่น ไม่มีเหตุให้เกิด ไม่มีทุกข์ พรหมเป็นผู้สร้างและบันดาลสิ่งต่าง ๆ สภาวะแห่งพรหมนั้น

^{๒๓} วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๑/๗๓.

^{๒๔} ดุริยละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๓/๙๔-๑๐๒/๙๗-๑๐๙.

^{๒๕} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๕.

^{๒๖} ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๓๗/๑๓๔.

คงอยู่ตลอดไป จากตัวอย่างนี้จะเห็นได้ว่าทฤษฎีระดับสูงมักเกิดจากการได้ญาณบางอย่าง ขึ้นก่อน^{๒๗}

ทฤษฎีเป็นเครื่องช่วยให้เกิดญาณได้ ดังจะเห็นได้ว่าทฤษฎีเป็นผลจากความคิดและเป็นข้อยึดถือของผู้ทรงความรู้ ผู้มีปัญญามาก และเป็นทฤษฎีที่มีเหตุผลมาก ถ้าไม่ยึดติดและรู้จักใช้ปัญญาพิจารณา ก็ย่อมมีโอกาสที่จะเกิดญาณ^{๒๘}

เมื่อทฤษฎีหรือญาณเกิดขึ้นก็ย่อมมีการกำหนดหมายตามทฤษฎีหรือญาณนั้น เกิดเป็นสัญญาใหม่ขึ้นอีก ทฤษฎีและญาณจึงทำให้เกิดสัญญาซึ่งเป็นส่วนของความรู้ และความคิด ทฤษฎีโดยส่วนมากมักทำให้เกิดสัญญาใหม่ที่ผิดพลาด ส่วนญาณจะช่วยให้เกิดสัญญาที่ถูกต้องและแก้สัญญาที่ผิดพลาด

ความรู้ระดับวิญญาน สัญญา ทฤษฎี และญาณ มีผลต่อการรับรู้และการเรียนรู้ของ มนุษย์ กล่าวคือ ความรู้ระดับวิญญานและสัญญามีอิทธิพลต่อการรับรู้การมองเห็นและการ เข้าใจสิ่งแวดล้อมรอบตัวสรุปลงความเห็นว่า เป็นอย่างนั้น ความเห็นหรือทฤษฎีมีผลต่อพฤติกรรมการแสดงออกและการ ดำรงชีวิตของ มนุษย์ แต่มักปิดกั้นไม่ให้เห็นความจริงด้านอื่น ๆ ในสิ่งนั้น ๆ ส่วนความรู้ระดับ ญาณ เป็นความรู้ที่ลึกซึ้งกระจ่างชัดที่สุด เป็นปัญญาสูงสุดของมนุษย์ ความรู้ระดับนี้ทำให้ มองเห็นความเป็นจริงของสิ่งทั้งปวงอย่างทะลุปรุโปร่ง มีผลต่อพฤติกรรมและการดำรงชีวิตมนุษย์โดยแท้จริง^{๒๙}

๓.๑.๔ ความถูกต้องของความรู้

ดังข้อความกล่าวว่า กระบวนการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา มีจุดมุ่งหมายสูงสุดที่ ปัญญา อันเป็นปัญญาที่รู้เท่าทันระบบความสัมพันธ์ของสิ่งทั้งปวงตาม ความเป็นจริง หรือเป็นการเรียนรู้เพื่อสนองกิเลสตัณหาเท่านั้น แต่ต้องเป็นการเรียนรู้ เพื่อทำลายกิเลสหรือทำตนให้หลุดพ้นจาก ความทุกข์ เพราะการดำรงชีวิตจะต้องพบกับแหล่งความรู้ มีการติดต่อสัมพันธ์และต้องรู้จักเลือกรับแต่ ข้อมูลหรือความรู้ที่ก่อให้เกิดประโยชน์ในพระพุทธศาสนามีเกณฑ์การทดสอบหรือตัดสินความรู้ปรากฏ ในเกสปุตติสูตร ดังนี้

ครั้งหนึ่ง องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จถึงนิคมหนึ่งชื่อ เกสปุตตนิคม ชาวกาลามะได้ทราบข่าวจึงพากันมาเฝ้า ชาวกาลามะเกิดความสงสัยว่า ใครพูดจริงใครพูดเท็จ จึงได้ขอให้พระพุทธองค์ทรงแสดงหลักเกณฑ์ที่จะนำมาตัดสินความคิด ของสมณพราหมณ์เหล่านั้น

องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงตรัสว่า ชาวกาลามะทั้งหลาย ท่านทั้งหลายเกิดความสงสัยและลังเลใจในสิ่งที่ควรสงสัย อย่างแท้จริง มาเถิด ท่านทั้งหลาย

๑. ไม่เชื่อด้วยการฟังตามกันมา
๒. ไม่เชื่อด้วยการถือสืบ ๆ กันมา
๓. ไม่เชื่อด้วยการเล่าลือ
๔. ไม่เชื่อด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์
๕. ไม่เชื่อเพราะตรรกะ (การคิดเอาเอง)

^{๒๗} ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๓๗/๑๓๔.

^{๒๘} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๕๐๑/๕๓๗.

^{๒๙} ชุ.อ. (ไทย) ๒๕/๕๒/๒๘๔

๖. ไม่เชื่อเพราะการอนุมาน
๗. ไม่เชื่อด้วยการคิดตรองตามแนวเหตุผล
๘. ไม่เชื่อเพราะเข้าได้กับทฤษฎีที่พินิจไว้แล้ว
๙. ไม่เชื่อเพราะมองเห็นรูปลักษณะน่าจะเป็นไปได้
๑๐. ไม่เชื่อเพราะนับถือว่า ท่านสมณะนี้เป็นครูของเรา^{๓๐}

ชาวกาลามะทั้งหลาย เมื่อใดท่านรู้ด้วยตนเองว่า ธรรมเหล่านี้เป็นอกุศล ธรรม เหล่านี้มีโทษ ธรรมเหล่านี้ผู้รู้ติเตียน ธรรมเหล่านี้เมื่อถือปฏิบัติแล้วย่อมไม่เกื้อกูล เป็นทุกข์ เมื่อนั้น ท่านทั้งหลายควรละเสีย และเมื่อใดท่านรู้ด้วยตนเองว่า ธรรมเหล่านี้เป็นกุศล ธรรม เหล่านี้ไม่มีโทษ ธรรม เหล่านี้ผู้สรรเสริญ ธรรมเหล่านี้เมื่อถือปฏิบัติแล้วย่อมเกื้อกูล เป็นสุข เมื่อนั้น ท่านทั้งหลายจึงรับมา และทดลองปฏิบัติ จนแน่ใจแก่ตนเองว่าถูกต้อง

เนื้อหาของเกสปุตติสูตรจัดว่าเป็นเกณฑ์การตัดสินหรือเป็นทฤษฎีที่เกี่ยวกับการตัดสิน (Judgment Theory) ซึ่งแบ่งเป็น ๒ ส่วน คือ^{๓๑}

๑. การไม่ให้ตกลงใจเชื่อแหล่งความรู้ทั้ง ๑๐ ข้อ
๒. การให้ตรวจสอบแหล่งความรู้ด้วยตนเองว่าแหล่งความรู้ใดถูกต้อง

เมื่อนำสองส่วนนี้ไปเปรียบเทียบกับความรู้ ๔ ประเภทที่มีความสัมพันธ์กับวิธีการแสวงหาความรู้หรือวิธีทำให้เกิดปัญญาดังกล่าว ว่าการไม่หลงเชื่อแหล่งความรู้ทั้ง ๑๐ ข้อนั้น ตั้งแต่ความรู้ข้อที่ ๑-๔ และ ๑๐ เป็นความรู้ที่เกิดจากปัจจัยภายนอก เป็นความรู้ระดับ วิญญาน และความรู้ระดับสัญญา ได้แก่ ความรู้ที่เกิดจากตำราหรือบุคคลที่สั่งสอน ชี้นะ ถ่ายทอด เรียกความรู้ประเภทนี้ว่า ศัพท์ประมาณ (สุตมยปัญญา) แหล่งความรู้ข้อที่ ๕-๙ เป็น ความรู้ที่ได้จากการคิดพิจารณาด้วยเหตุผล การอนุมาน (กระบวนการคิดในการหาข้อสรุปจาก เหตุผลที่มีอยู่) การคาดคะเน การเก็ง การทำนาย ซึ่งเป็นความรู้ระดับความเห็นหรือทิฐิ เรียกความรู้ประเภทนี้ว่า อนุมานประมาณ (จินตามยปัญญา) องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงยอมรับความรู้ที่เกิดจากศัพท์ประมาณและอนุมานประมาณ และทรงชี้แนะว่าความรู้ทั้งสอง แหล่งดังกล่าวอาจทำให้เราหลงว่าเป็นความจริงได้ ควรมีการตรวจสอบ สอบสวน ทดลอง ปฏิบัติจนแน่ใจว่าถูกต้อง เรียกความรู้ที่มีการตรวจสอบ สอบสวน และการทดลองปฏิบัตินี้ว่า จักขุประมาณ (ภาวนามยปัญญา) ซึ่งเป็นความรู้ระดับญาณ^{๓๒}

หลักปฏิบัติต่อแหล่งความรู้ในเกสปุตติสูตรนี้ ทำให้เห็นว่ากระบวนการเรียนรู้ตาม แนวพระพุทธศาสนามีวิธีการตัดสินความรู้ว่าความรู้ใดเป็นประโยชน์และถูกต้องโดยไม่ให้เชื่อ หากแต่ให้ ยินดี รับฟังหลักการ ทฤษฎี คำสอน และความเห็นต่าง ๆ ของทุกฝ่ายด้วยใจเป็นกลาง ไม่ด่วนตัดสิน

^{๓๐} อก.ติก. (ไทย) ๒๐/๖๖/๒๕๕-๒๖๓.

^{๓๑} พระมหาสมเกียรติ อุดมคติ, "การศึกษาเปรียบเทียบปรัชญาเซนกับพุทธปรัชญาเถรวาท", วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๕๘.

^{๓๒} ผู้ช่วยศาสตราจารย์บุญมี แท่นแก้ว, ญาณวิทยา (ทฤษฎีความรู้), พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อเดียนส์, ๒๕๕๓), หน้า ๔๙.

สิ่งที่ยังไม่รู้ไม่เห็นว่าเป็นเท็จ พิจารณาเท่าที่เห็นด้วยปัญญาของตนแล้วว่าเป็นสิ่งที่มีเหตุผล และเห็นว่าผู้แสดงหลักการ ทฤษฎี คำสอน จึงรับเอามา เพื่อคิดหาเหตุผลทดสอบความจริงจนแน่ใจแก่ตนว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้องแท้จริง จนเกิดประโยชน์สูงสุดตามหลักการ ทฤษฎี คำสอน และความเห็นตามหลักธรรมดังกล่าวนี้

๓.๑.๕ ความผิดพลาดของความรู้

กระบวนการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนา ความผิดพลาดหรือความคลาดเคลื่อนของความรู้ หรือความรู้ความเข้าใจที่ผิดไปจากความเป็นจริง เรียกว่า วิปلاس ซึ่งมี ๓ ระดับได้แก่^{๓๓}

๑. **สัญญาวิปلاس** แปลว่า การหมายรู้ผิดพลาดจากความเป็นจริง เช่น คนตกใจ เห็นท่อนไม้เป็นงู

๒. **จิตวิปلاس** แปลว่า ความคิดผิดพลาดจากความเป็นจริง

๓. **ทัญญูวิปلاس** แปลว่า ความเห็นผิดพลาดจากความเป็นจริง โดยเฉพาะเชื่อถือ ไปตามสัญญาวิปลาสหรือจิตวิปลาสนั้น เช่น มีสัญญาวิปลาสเห็นท่อนไม้เป็นงู แล้วเกิดทัญญูวิปลาส เชื่อหรือลงความเห็นว่าที่บริเวณนั้นมีงูชุกชุม

ในพระพุทธศาสนามีแนวคิดว่าบุคคลทั่วไปมีสัญญาวิปลาส จิตวิปลาส และทัญญู วิปลาสทำงานเป็นกระบวนการสอดคล้องสัมพันธ์ ๔ ด้าน คือ

๑. สัญญาวิปลาส จิตวิปลาส ทัญญูวิปลาสในสิ่งที่ไม่เที่ยงว่าเที่ยง
๒. สัญญาวิปลาส จิตวิปลาส ทัญญูวิปลาสในสิ่งที่เป็นทุกข์ว่าเป็นสุข
๓. สัญญาวิปลาส จิตวิปลาส ทัญญูวิปลาสในสิ่งที่เป็นอนัตตาว่าเป็นอัตตา
๔. สัญญาวิปลาส จิตวิปลาส ทัญญูวิปลาสในสิ่งที่ไม่งามว่างาม^{๓๔}

จากการหมายรู้ผิดพลาด (สัญญาวิปลาส) ก็ทำให้เกิดความคิดคลาดเคลื่อนจาก ความเป็นจริง (จิตวิปลาส) ส่งผลให้มีความคิดเห็นคลาดเคลื่อนตามมา (ทัญญูวิปลาส) เป็น ลำดับ ซึ่งเกิดจากแรงผลักดันของตัณหา มานะ ทัญญู^{๓๕}

ความคลาดเคลื่อนของความรู้นี้เป็นอุปสรรคต่อการเรียนรู้ เพราะทำให้บุคคลไม่ เกิดปัญญารู้เท่าทันสิ่งทั้งปวงตามความเป็นจริง และในทางตรงกันข้ามก็เป็นจุดหมายของการ เรียนรู้ฝึกฝนอบรมตนให้เกิดปัญญาเพื่อทำลายวิปลาสนั้นเสีย^{๓๖}

ประเภทของความรู้ ความถูกต้องของความรู้ และความผิดพลาดของความรู้ ดังกล่าว มีความสัมพันธ์กับการรับรู้และการเรียนรู้ของมนุษย์ กล่าวคือ ความรู้ในระดับ วิญญาณ สัญญา ทัญญู และญาณ มีความสัมพันธ์ต่อการเรียนรู้เพื่อพัฒนาไปสู่ปัญญา อันเป็น จุดหมายสูงสุดของการเรียนรู้

^{๓๓} ดูรายละเอียดในอง.จตุกก.(ไทย)๒๑/๔๙/๗๙-๘๑ และพระพรหมคณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๕๖.

^{๓๔} ดูรายละเอียดใน อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๔๙/๗๙/๘๑.

^{๓๕} ดูรายละเอียดใน อง.จตุกก. (ไทย)๒๑/๔๙/๗๙-๘๑. และพระพรหมคณาภรณ์(ป.อ.ปยุตโต) พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๕๖.

^{๓๖} ดูรายละเอียดใน ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๕๑/๔๑๒/๔๑๘.

ในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ จึง ต้องมีเกณฑ์การตัดสินความรู้ว่าความรู้ใดถูกต้อง ให้คิดหาเหตุผล ทดสอบความจริงจนแน่ใจแก่ตนเอง ว่าความรู้นั้นถูกต้องจึงรับมาปฏิบัติ แต่โดยมากมนุษย์มักมีความ เชื่อหรือความเห็นที่ผิดพลาด ไปจากความเป็นจริงหรือวิปาส ซึ่งเกิดจากตัณหา มานะ ทิฐิของตน อันเป็นอุปสรรคของ การเรียนรู้ มนุษย์จึงต้องทำลายวิปาสนั้นเสีย ด้วยการฝึกฝนอบรมตนให้เกิด ปัญญา โดยใช้ อายตนะภายในตัวมนุษย์เองเป็นเครื่องมือในการเรียนรู้

๓.๒ การจัดการเรียนรู้ตามแนวพุทธสำหรับเด็กปฐมวัย

๓.๒.๑ การจัดการเรียนรู้แบบไตรสิกขา

ท่านพุทธทาสภิกขุ เห็นว่าการศึกษิตตามแนวทางพระพุทธเจ้า เป็นระบบการศึกษาพัฒนา แบบ ครบวงจร โดยมีจุดมุ่งหมายของการศึกษา เพื่อสร้างวินัย สร้างระเบียบ มีการพัฒนาตนด้วยความ มั่นคง ก่อให้เกิดความรู้แจ้งเห็นจริง ซึ่งก็คือปัญญานั้นเอง ซึ่งการศึกษาระบบไตรสิกขา เป็นการศึกษา เล่าเรียนที่ ผู้เรียนได้ฝึกฝนพัฒนาไปพร้อมกับการบังคับตนเอง ทำให้ชีวิตมีความเจริญงอกงาม พัฒนาการไปด้วย ศีล สมาธิ และปัญญา ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๑. ศีลกับการเรียนรู้ กล่าวคือ การนำศีลเข้ามาพัฒนาระบบการเรียนรู้ให้แก่มนุษย์ เพื่อ ป้องกันการทำความผิดพลาดทางกาย หรือประพฤตชั่วทางกาย เพราะการฝึกปฏิบัติศีลช่วยให้ เกิดการ พัฒนาทางกายและทางวาจาควบคู่กัน ให้เกิดความสุจริต ก่อให้เกิดการเลิก ลด ละ อบายมุข และการทำความ ชั่วทั้งปวง เพื่อไม่ก่อให้เกิดปัญหาการเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น อย่างน้อยต้องมีศีล ๕ เป็นพื้นฐานชีวิตของ มนุษย์^{๓๓๗}

๒. สมาธิกับการเรียนรู้ กล่าวคือ เป็นวิธีการศึกษาแบบการปฏิบัติ ฝึกฝนอบรม พัฒนาจิตใจ ให้เกิดความมั่นคงแน่วแน่ หรือสมควร แล้วนำมาพัฒนาใช้งานเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนเอง ในหลากหลาย ด้าย เช่น การทำงาน การออกกำลังกาย การอ่านหนังสือ เป็นต้น ต้องเกิดจากการฝึกฝน พัฒนาอบรมจิต ที่ เรียกว่า "สมาธิภาวนา" เพื่อพัฒนาตนเองให้มีความรู้แจ้งเห็นจริงในสิ่งทั้งปวง^{๓๓๘}

๓. ปัญญากับการเรียนรู้ กล่าวคือ เป็นการศึกษาที่ทำให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้อง มี ความ รอบรู้ในกองสังขารที่ประกอบด้วยเหตุปัจจัยอาศัยธาตุ ๔ เป็นตัวปรุงแต่ง มีความผันแปร หรือ เปลี่ยนแปลง ตามเหตุปัจจัย ซึ่งผลจากการศึกษาทำให้เกิดปัญญาเห็นว่าร่างกายก็เป็นสังขาร จิตใจก็เป็น สังขาร ความรู้สึก นึกคิดก็เป็นสังขาร^{๓๓๙} ซึ่งถ้าอบรมอย่างถูกต้องแล้ว ย่อมเห็นสภาพไม่เที่ยงแท้แน่นอน อาศัยเหตุปัจจัยทำให้เกิด เมื่อรู้เท่าทันด้วยปัญญา ข้ามซึ่งความทุกข์ทั้งปวงได้

๓.๒.๒ รูปแบบการเรียนรู้และพัฒนาเด็ก

ผู้วิจัยได้คัดค้านำเสนอ ๓ รูปแบบ ได้แก่

๑. การจัดการศึกษาแบบทั่วไป มีหลัก ๒ ประการ คือ (๑) ทำให้ผู้เรียนรู้จักปัจจัย เบื้องต้น ของการศึกษา คือ รู้องค์ประกอบภายนอกของการศึกษา เช่น รู้จักหาผู้แนะนำหรือแหล่งความรู้ และ รู้ องค์ประกอบภายในจิตตน เรียกว่า "เรียนรู้แบบอุปสมนสิการ" เป็นวิธีคิดแบบแยกคาย เป็นวิธีคิดที่ ถูกต้อง ตามหลักความเป็นจริงแห่งชีวิต เป็นต้นว่า การคิดแบบแยกส่วนประกอบของร่างกายตนเอง ว่าอาศัยการ

^{๓๓๗} พุทธทาสภิกขุ. การเรียนรู้คืออะไร. (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ธรรมบุชา.๒๕๑๗), หน้า ๔๒๑.

^{๓๓๘} สุรรัตน์ เพชรนิล, "ปรัชญาการศึกษาของพุทธทาสภิกขุ", วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๔๘.

^{๓๓๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๐ – ๗๑.

ประชุมหรือรวมกันของธาตุ ๔ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ จึงเกิดเป็นสังขารได้ (เอ) ทำให้ผู้เรียนมี หลักประกันชีวิต คือการป้องกันความชั่ว ๓ ทาง กายกรรม วาจากรรม และมนโกรรม

๒.การจัดการศึกษาตามหลัก "ไตรสิกขาแบบองค์รวม" โดยมีฐานความเข้าใจถึงความจริงของธรรมชาติตามธรรมดา แล้วจัดกระบวนการเรียนรู้ให้ได้ผลตามธรรมดาของความจริง นั้น คือ จัดการศึกษาที่มีรูปแบบที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมไทยชาวพุทธ เช่น หากเห็นว่ารูปแบบใด รูปแบบหนึ่งยอมรับได้แล้ว ก็มาทำให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น รูปแบบไหนที่ควรจะปรับปรุงเพิ่มเติม ก็พัฒนา ต่อไป ที่เรียกว่า ไตรสิกขา ซึ่งประกอบด้วยหลัก ๓ ประการ ดังต่อไปนี้

๒.๑ ศีล ๔ หมวด เป็นเรื่องกับการพัฒนากายและสังคม โดยมีจุดมุ่งหมายให้เกิดมีพฤติกรรมที่มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ทั้งด้านวัตถุและทางสังคมอย่างเกื้อกูล ไม่ทำร้ายเบียดเบียน และให้อื้อต่อการพัฒนาจิตใจ และพัฒนาปัญญา โดยต้องรู้จักอย่างรู้เท่าทันช่องทางหรือประตูที่ ติดต่อสื่อสารแสดงออก คือ ผัสสวาร ๖ (ประตูรับรู้ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ) และกรรมทวาร ๓ (ประตูกระทำ หรือแสดงออก ได้แก่ กาย วาจา ใจ) ซึ่งมีใจเป็นจุดศูนย์รวมของทั้ง ๒ ชุด แต่ศีลเรา กำหนดที่ผิวนอก ติดต่อสัมพันธ์กับโลกภายนอก จึงไม่นับเรื่องที่เกิดขึ้นภายในใจ ศีล ๔ หมวด ได้แก่

(๑) ศีลช่วยทำให้เกิดวินัยแม่บทของชุมชน (ปาฏิโมกขศีล) รักษาศีล ๕ ไม่ทำร้ายร่างกาย ไม่ทำลาย ชีวิตกัน ไม่ลักขโมยละเมิดกรรมสิทธิ์กัน ไม่ล่วงละเมิดทางเพศกัน ไม่ทำลายผลประโยชน์ กันด้วยการกล่าวเท็จหลอกลวง และไม่คุกคามสร้างความ รู้สึกพรันพริ้งให้ประชาชนสูญเสียความรู้สึก มั่นคงปลอดภัยด้วยการเสพยาเสพติด

(๒) ศีลช่วยทำให้เกิดการสำรวมอินทรีย์ (อินทริยสังวรศีล) คือ ต้องมีสติการรู้จักใช้ อินทรีย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ในการสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ไม่ให้เพเลิดเพลิน ลุ่มหลงมัวเมา นำไปสู่การทำความเลวความชั่วในที่สุด แต่ต้องเข้าไปในทางได้ประโยชน์ก่อให้เกิดการศึกษาตนไปสู่ความหลุดพ้นเป็นอัสสณมากขึ้น แม้แต่กับสถานการณ์ที่เลวร้ายที่สุดเราก็กังเห็นประโยชน์ได้ ^{๔๐}

(๓) ศีลช่วยให้หาเลี้ยงชีพในทางที่ชอบ (อาชีวนปาริสุทธิศีล) คือ การทำอาชีพที่ไม่เบียดเบียนเพื่อนมนุษย์ ไม่ก่อความเดือดร้อนแก่ใครถือเป็นศีลสำคัญในมรรคมีองค์ ๘ การเลี้ยงชีพ หรือการทำมาหาเลี้ยงชีพนี้เป็นเรื่องใหญ่มากในสังคมมนุษย์ สำหรับเด็ก อาชีพะที่ถูกต้อง หมายความว่า ต้องปฏิบัติหน้าที่ของตัวเองให้สมกับการเลี้ยงดูของพ่อแม่ เรียกว่า มีสัมมาอาชีพะ

(๔) ศีลช่วยให้การเสพบริโภคปัจจัยด้วยสติปัญญา (ปัจจัยปฏิสวนา) คือ รู้จักวิธีบริโภค ใช้สอยปัจจัย ๔ มีพฤติกรรมในการเสพบริโภคด้วยปัญญา ไม่บริโภคด้วยตัณหา ^{๔๑}

๒.๒ การทำสมาธิ การฝึกสมาธิที่เหมาะสมกับเด็ก ต้องเป็นเรื่องที่ทำให้สัมพันธ์กับกิจกรรมการเคลื่อนไหว ไม่ใช่เอาแต่จมนั่งนิ่ง ถ้าเป็นสมาธินิ่งอยู่อย่างเดียวอาจจะกลายเป็นสมาธิ แบบโยคี ในอินเดีย ซึ่งทำให้จิตนิ่งตึ่มดำดัดขาดจากสังคมไปเลย แต่สมาธิแบบพุทธ เป็นสมาธิที่ ประสานโยงในระบบไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา สมานนั้นจะต้องเกี่ยวพันปัญญาโดยสร้างสภาพจิตที่เหมาะสมแก่การใช้งานพอเหมาะกับการใช้งาน โดยเฉพาะงานใช้ปัญญา ก็พัฒนาปัญญาก้าวหน้า แล้วก็โยงกันไปทั้งระบบ การพัฒนาจิตใจให้มีคุณธรรมมี ๒ หมวด คือ ธรรมสมาธิ ๕ ประการ ได้แก่ (๑) ปราโมทย์ เป็นคนที่มีจิตใจร่าเริงเบิกบาน (๒) ปิตี คืออาการที่หลังจากทำอะไรด้วยใจรัก พอทำได้ ก้าวไป คืบหน้าไป ก็จะมีปิตี (๓) ปัสสทธิ ความสงบเย็นผ่อนคลาย (๔) สุข คล่องใจ ไม่มีอะไรบีบคั้น (๕) สมาธิ คือความมีใจมั่นอยู่กับสิ่งที่ทำในขณะนั้นๆ เพียง

^{๔๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๑.

^{๔๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพฯ: บริษัท เอส. อาร์. พรินต์ติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๒๒๘

อารมณ์เดียว และ พรหมวิหาร ๔ (เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา) หากใจข้างในมีความเมตตา กรุณาข้างในก็จะรู้สึกไร้แรงเบียดเบียนแถมใส อยู่กับ คนอื่นด้วยความรู้สึกรักใคร่ไม่มีตรี คุณธรรมทั้ง ๒ หมวดนี้เป็นสภาพจิตที่พึงประสงค์อย่างแท้จริง ที่ ควรจะพัฒนาให้เกิดขึ้น คือการพัฒนาด้านจิตใจ (จิตตภาวนา) ซึ่งเมื่อประสานรวมกันจะทำให้เกิด ความแน่วแน่นมั่นคงของจิตเพื่อส่งเสริมให้เกิดปัญญาในที่สุด

๒.๓ หลักปัญญา เป็นหมวดที่แสดงความรู้เข้าใจจนเข้าถึงความจริงของสิ่งทั้งหลาย และความรู้นั้นก็เป็นการศึกษาที่พัฒนาชีวิตให้ดำเนินก้าวหน้าไปจนบรรลุ จุดหมายที่จะเป็นอยู่ด้วยปัญญา โดยมีจิตใจเป็นอิสระ หรือรู้เข้าใจความจริงไปตามลำดับจนจบอริยสัจทั้ง ๔^{๕๒} ซึ่งลักษณะการพัฒนาปัญญาย่อมกว้างขวาง เป็นเหตุให้ส่งผล ๓ ด้าน คือ (๑) ทำให้ดำเนินชีวิตที่มีคุณภาพ ประสบผลสำเร็จ (๒) ทำให้ดำเนินชีวิตที่ถูกต้องดีงาม (๓) ช่วยให้จิตมีความหลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวง

สรุปได้ว่า การศึกษาวิถีพุทธตามระบบไตรสิกขา ถือว่าเป็นการศึกษาที่จะสามารถแก้ไข ปัญหาได้ถูกต้อง ทำให้ความทุกข์ของมนุษย์ทั้ง ๓ ชั้น (ปัญหาชีวิต ปัญหาสังคม และปัญหา สิ่งแวดล้อม) ระบอบใดในเวลาเดียวกัน เป็นการศึกษาที่เข้าถึงคน เข้าถึงธรรม หรือประสานไปด้วยกัน ทั้งคน สังคม และธรรมชาติ อีกทั้งช่วยลดการขัดแย้งได้ อาจเรียกว่า เป็นการศึกษาแบบทางสาย กลาง^{๕๓} (ไม่สุดโต่ง) ตรงตาม และสอดคล้องกับธรรมชาติ (แต่ไม่ปล่อยไปตามธรรมชาติ) เป็นระบบ

๓.๓ บทสรุป

การเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาเป็นกระบวนการฝึกฝนพัฒนาตนด้วยอายตนะภายใน ตัณมฺหุหรืออินทริย์ ๖ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ สัมพันธ์กับอายตนะภายนอกหรืออารมณ์ ๖ ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ (สิ่งที่ถูกต้องกาย) ธรรมารมณ์ (อารมณ์ ที่เกิดกับใจ) ด้วยการประพฤติปฏิบัติ ตามกระบวนการของไตรสิกขา ได้แก่ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา ซึ่งเป็น กระบวนการเรียนรู้ที่ทำให้มนุษย์เกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเจริญงอกงามของชีวิตมนุษย์ทั้งหมด กระบวนการเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้ต้องมีการรับรู้ ซึ่งการรับรู้เกิดจาก องค์ประกอบ คือ อายตนะภายในกระทบกับอายตนะภายนอก เกิดเป็นวิญญานหรือเกิดเป็น ความรู้แจ้งอารมณ์ในแต่ละอายตนะ เมื่อองค์ประกอบดังกล่าวเข้ามาพร้อมกันจะเกิดเป็น ผัสสะหรือการรับรู้ ผัสสะจึงเป็นจุดเริ่มต้นของการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนา เมื่อเกิดผัสสะแล้ว เวทนาจะเกิดขึ้นตามมา ถ้าจิตไม่มีกิเลสจะเป็นการรับรู้โลกตามธรรมชาติ คือ การรับรู้สิ่งทั้งหลายที่ปรากฏกับจิตตรงตามความเป็นจริง แต่ถ้าจิตประกอบด้วย ตัณหา มานะ ทิณฺณิ สัณฺญาจะปรุงแต่งให้เป็นบุคคล ตัวตน เราเขา สัณฺญาในขั้นนี้จะเป็นปัญจสัณฺญา เป็นสัณฺญาที่ เนื่องจากสังขารซึ่งปรุงแต่งภาพอารมณ์ให้ออกในแง่มุมต่าง ๆ มากมายทั้งที่เป็นกุศลและอกุศล ตามโลก ทำให้ไม่สามารถมองเห็นสิ่งทั้งหลายตรงตามความเป็นจริง ก่อให้เกิดปัญหามากมายในการดำรงชีวิต

ประเภทของความรู้ตามพัฒนาการทางปัญญาภายใน ขอบเขตของการรับรู้และการเรียนรู้ คือ (๑) ความรู้ระดับวิญญานหรือการรับรู้ (consciousness) (๒) ความรู้ระดับสัณฺญา (perception) (๓) ความรู้ระดับทิณฺณิ (conception) กระบวนการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา มีจุดมุ่งหมายสูงสุด

^{๕๒} พระพรหมคุณมรรณ (ปอ.ปยุตโต), สยามสามเตรี สู่อนาคตที่สดใส ด้วยการศึกษาไทยวิถีพุทธ, หน้า ๗๙.

^{๕๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๖.

ที่ปัญญา อันเป็นปัญญาที่รู้เท่าทันระบบความสัมพันธ์ของสิ่งทั้งปวงตาม ความเป็นจริง องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงตรัสว่า ชาวกาลามะทั้งหลาย ท่านทั้งหลายเกิดความสงสัยและลังเลใจในสิ่งที่ควรสงสัย อย่างแท้จริง มาเถิด ท่านทั้งหลาย (๑) ไม่เชื่อด้วยการฟังตามกันมา (๒) ไม่เชื่อด้วยการถือสืบ ๆ กันมา (๓) ไม่เชื่อด้วยการเล่าลือ (๔) ไม่เชื่อด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์ (๕) ไม่เชื่อเพราะตรรกะ (การคิดเอาเอง) (๖) ไม่เชื่อเพราะการอนุมาน (๗) ไม่เชื่อด้วยการคิดตรองตามแนวเหตุผล (๘) ไม่เชื่อเพราะเข้าได้กับทฤษฎีที่พินิจไว้แล้ว (๙) ไม่เชื่อเพราะมองเห็นรูปลักษณะน่าจะเป็นไปได้ (๑๐) ไม่เชื่อเพราะนับถือว่า ท่านสมณะนี้เป็นครูของเรา กระบวนการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนา ความผิดพลาดหรือความคลาดเคลื่อนของ ความรู้ หรือความรู้ความเข้าใจที่ผิดไปจากความเป็นจริง เรียกว่า วิปلاس ซึ่งมี ๓ ระดับได้แก่ (๑) สัญญาวิปلاس (๒) จิตวิปلاس (๓) ทิณฺณวิปلاس

การจัดการเรียนรู้ตามแนวพุทธสำหรับเด็กปฐมวัย เป็นระบบการศึกษาพัฒนา แบบครบวงจร โดยมีจุดมุ่งหมายของการศึกษา เพื่อสร้างวินัย สร้างระเบียบ มีการพัฒนาตนด้วยความ มั่นคง ก่อให้เกิดความรู้แจ้งเห็นจริง ซึ่งก็คือปัญญานั้นเอง ซึ่งการศึกษาระบบไตรสิกขา เป็นการศึกษา เล่าเรียนที่ผู้เรียนได้ฝึกฝนพัฒนาไปพร้อมกับการบังคับตนเอง ทำให้ชีวิตมีความเจริญองงาม พัฒนาการไปด้วย ศีล สมาธิ และปัญญา และรูปแบบการเรียนรู้และพัฒนาเด็กมี ๒ รูปแบบ ได้แก่ การจัดการศึกษาแบบทั่วไป การจัดการศึกษาตามหลักไตรสิกขาแบบ บอ ครวม โดยมีฐานความเข้าใจถึงความ จริงของธรรมชาติตามธรรมดา แล้วจัดกระบวนการเรียนรู้ให้ได้ผลตามธรรมดาของความจริง นั้น คือ จัดการศึกษาที่มีรูปแบบที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมไทยชาวพุทธ การศึกษาวิถีพุทธตามระบบไตรสิกขา ถือว่าเป็นการศึกษาที่จะสามารถแก้ไข ปัญหาได้ถูกต้อง ทำให้ความทุกข์ของมนุษย์ทั้ง ๓ ชั้น (ปัญหาชีวิต ปัญหาสังคม และปัญหา สิ่งแวดล้อม) ระงับได้ในเวลาเดียวกัน เป็นการศึกษาที่เข้าถึงคน เข้าถึงธรรม หรือประสานไปด้วยกัน ทั้งคน สังคม และธรรมชาติ อีกทั้งช่วยลดการขัดแย้งได้ อาจเรียกว่า เป็นการศึกษาแบบทางสาย กลาง (ไม่สุดโต่ง) ตรงตามและสอดคล้องกับธรรมชาติ (แต่ไม่ปล่อยไปตามธรรมชาติ) เป็นระบบ